

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "ftr" md.; *Miftâhu künûzi's-sünne*, "lihye" md.; *el-Muvatta'*, "Şifa'ü'n-nebi", 4, "Şa'ir", 1; Buhârî, "Libâs", 51, 63, 64, "İstî'zân", 51; Müslim, "Tahâret", 49-51, 54-56, "Şalât", 9; Ebü Dâvûd, "Tahâret", 29, 75, "Tereccül", 16; Tirmizî, "Edeb", 14-16, 18; Nesâî, "Tahâret", 13, "Zinet", 2; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âşâr* (nşr. Muhammed Zührî), Kahire, ts., IV, 231; Kâdihân, *el-Fetâvâ*, III, 411; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), II, 541; Nevevî, *Şerhu Müslim* (Bulak), II, 264; a.mlf., *el-Mecmû'*, I, 286-288; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XXII, 15; Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XVIII, 73; Süyûtî, "Bülûğu'l-me'ârib fi kâşşî's-şârib", *Mecmû'a min resâ'ili'imâm es-Süyûtî*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Cündî), s. 52-56; Şevkânî, *Neylû'l-evâtâr*, I, 130-139; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (Kahire), VI, 405; Mahmûd Muhammed es-Sübkî, *el-Menhelü'l-âzûb'l-mevrûd*, Kahire 1394/1974, I, 185; *İslâm'da Kılık-Kıyâfet ve Örtünme* (nşr. İslâmî İlimler Araştırma Vakfı), İstanbul 1987, s. 164, 169.

RAHMİ YARAN

BIYIKLI MEHMED PAŞA

(ö. 928/1521)

Doğu Anadolu'nun
fethinde büyük rol oynayan
Osmanlı devlet adamı
ve Diyarbakır beylerbeyi.

Menşei ve hayatının ilk devreleri hakkında bilgi yoktur. Akkoyunlular'a mensup olduğu ileri sürülmektedir. Muhtemelen kul asıllı olup Enderun'da yetişti. Yavuz Selim'in tahta çıkışı sırasında **mîrâhur*** olarak görev yapıyordu ve Biyıklı lakabıyla meşhurdur.

II. Bayezid'in oğulları arasında başlayan taht kavgalarında Yavuz Sultan Selim'in yanında yer aldı ve Şehzade Ahmed'e karşı öncü olarak gönderildi. Tosya'da oturarak Şehzade Ahmed'in hareketlerini takibe başladı. Fakat Ahmed'in, sayıca üstün olan kuvvetleriyle Tosya'ya yürümesi üzerine Ankara'ya geri çekildi. Ardından Ahmed'in ileri hareketini durdurmak için Anadolu beylerbeyi ile giriştiği hareket başarısızlığa uğradı. Ancak gerek bu hareket gerekse diğer manevraları ile Şehzade Ahmed'i oyalamayı başardı ve Yavuz Sultan Selim'e kuvvetlerini bir araya getirmesi için fırsat kazandı. Gerçekten de Yavuz Selim 15 Nisan 1513'te Yenişehir ovasında Şehzade Ahmed'i karşılayarak bozguna uğrattı ve bu savaşta **mîrâhur** Biyıklı Mehmed Ağa büyük yararlılıklar gösterdi.

Mehmed Paşa Çaldıran Savaşı sırasında Bayburt ve Kiğı'nın zaptı ile görevlen-

dirildi. Çaldıran Zaferi'nden sonra Tebriz-Kars ve Pasinler yoluyla geri dönen Selim, 15 Ekim 1514'te Erzurum civarındaki Titkir mevkiine vardığında Bayburt ve Kiğı'nın fethedildiği haberini aldı ve ona bu başarıları dolayısıyla Erzincan ve Bayburt sancaklarını, bir süre sonra da Şarkıkarahisar, Trabzon ve Canik sancaklarını verdi. Muhtemelen 22 Eylül 1515'te Diyarbakır bölgesinin fethine gönderilene kadar bu görevde kaldı. Bu bölgede iken Kemah Kalesi'nin fethine memur edildi. 19 Mayıs 1515'te kaleyi muhasara altına aldı. Aynı gün Selim'in de yardıma gelmesiyle Mehmed Bey Varsak tarafından müdafaa edilen kale şiddetli bir hücumla ele geçirildi.

Kemah'ın fethedildiğini duyan Şah İsmâil, Nur Ali kumandasında kuvvetli bir orduyu Biyıklı Mehmed Paşa'nın üzerine gönderdi. Ancak şahın sarayındaki casusları vasıtasıyla bunu haber alan Biyıklı Mehmed Paşa Karahisar, Kemah, Erzincan ve Tercan'daki kuvvetleri bir araya getirerek Erzincan yakınlarında Nur Ali ile emrindeki orduyu karşılayıp büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu savaşta Nur Ali hayatını kaybetti.

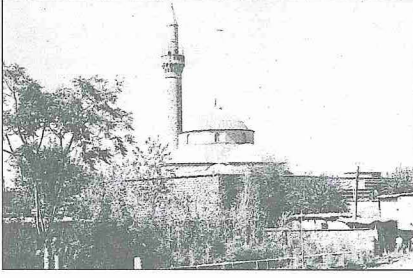
Osmanlı kuvvetlerinin gerek Çaldıran Savaşı'ndaki başarıları gerekse Doğu Anadolu'daki fetih hareketleri, Şah İsmâil'in bölgeye Kara Han idaresinde 5000 kişilik bir ordu göndermesine yol açtı. Kara Han ilk iş olarak Âmid'i (Diyarbakır) kuşattı. Uzun süre muhasara altında kalan Âmid'in imdadına Biyıklı Mehmed Paşa yetişince Kara Han ordusuyla Mardin'e çekildi. Bölgenin Osmanlı idaresine geçmesine zemin hazırlayan meşhur tarihçi İdris-i Bitlisî'nin arzusu ve padişahın emriyle hareket eden Biyıklı Mehmed Paşa 10 Eylül 1515'te şehrin anahtarlarını teslim aldı. Rûmiyye-i Sügrâ Beylerbeyi Şâdî Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu da bu arada Biyıklı Mehmed Paşa'ya katılmıştı. Ancak Osmanlı ordusu şehre girmedi ve Kara Han'ı takibe koyuldu. Kara Han Mardin'i terkedip Sincar'a kaçınca Osmanlı ordusu takipten vazgeçerek Cuska'da konakladı. Burada Mardin'in fethi kararlaştırıldı. Biyıklı Mehmed Paşa, İdris-i Bitlisî'nin aracılığıyla şehrin barış yoluyla teslim alınmasını teklif etti. Şehir halkına can ve mal güvenliklerinin sağlanacağı bildirilince, şehir teslim alındı (Ekim 1515).

Bu arada Biyıklı Mehmed Paşa, Şâdî Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlık neticesinde Âmid'e geri çekilince Kara Han

tekrar gelip Mardin'i aldığı gibi Âmid'i de muhasara etti. Bu haberi duyan Yavuz Sultan Selim Şâdî Paşa'yı azletti ve Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa kumandasında Anadolu sipahilerini 1515 yılının ilkbaharında bölgeye gönderdi. Osmanlı askerlerinin yola çıktıklarını haber alan Kara Han Âmid'den muhasarayı kaldırdı ve Mardin'e çekilme kararı aldı. Biyıklı Mehmed Paşa hemen Kara Han'ı takibe koyuldu. Karaköprü denilen mevkiye gelince düşmanı pusuya düşürmek için bir plan yaptı. İdris-i Bitlisî bu planın mahzurlarını belirttiyse de bir faydası olmadı. Sonuçta pusudaki Osmanlı kuvvetleri tuzağa düşürülüp katledildiler. Bu sırada kendisine yanlış bilgi verilmesi dolayısıyla Âmid'e dönmüş bulunan Biyıklı Mehmed Paşa olaydan haberdar olunca bir müddet için takviye kuvvetlerini bekledi, ardından da derhal harekete geçerek Karaköprü'ye geldi ve Kara Han'ı takibe koyuldu. Koçhisar yakınlarında Dede-Kargın sahrasında vuku bulan ve bütün gün süren savaşta Kara Han'ın başı kesildi ve ordusu dağıldı (Mayıs 1516).

Biyıklı Mehmed Paşa daha sonra Mardin Kalesi'ne doğru yol aldı ve civardaki kaleleri ele geçirdi. Bu arada Mardin şehri de fethedildi, fakat kalesi ancak dokuz ay sonra teslim alındı. Bu arada Mardin muhasarası sürerken civardaki kalelerden Musul, Ruha, Birecik, Harput, Çermik, Ergani, Palu ve Sincar ele geçirildi. Ayrıca Cizre hâkimi Şah Ali Bey, Hısnıkeyfâ hâkimi Melik Halil, Çemişkezek hâkimi Pîr Mehmed ve Eğil hâkimi Kasım Bey Osmanlılar'a bağlılıklarını bildirdiler. Ayrıca İmadiye, Suran, Çapakçur, Palu, Atak, Sason hâkimleri de Osmanlı tâbiyetini kabul ettiler. Böylece Diyarbakır bölgesinin fethi hemen hemen tamamlanmış oldu. Ancak Mardin Kalesi'nin fethi, Mercidâbık Muharebesi'ne katılan ve Halep'in fethinde hazır bulunan Biyıklı Mehmed Paşa'nın geri dönmesinden sonra Aralık 1516 veya Ocak 1517'de gerçekleşebildi.

Biyıklı Mehmed Paşa Diyarbakır bölgesinin fethinde büyük gayret göstermiş, vesikalardan anlaşıldığına göre fethinden sonra da beylerbeyi olarak bölgenin idaresinde önemli rol oynamıştır. Hatta ölümünden az önce Nusaybin'e yaptığı seyahatin halka hizmet için olduğu anlaşılmaktadır. Bu seyahatten döndükten sonra rahatsız olmasına rağmen üç dört gün at sırtında civar köyle-

Biyyıklı Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği Kurşunlu Camii -
Diyarbakır

ri dolaşıp halkın dertlerini dinlemiştir. Mezar kitabesine ve Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki bir belgeye göre (nr. E 6102) 24 Muharrem 928'de (24 Aralık 1521) vefat etmiştir.

Biyyıklı Mehmed Paşa devrin kaynaklarında âdil, otoriter, tedbir sahibi bir devlet adamı olarak gösterilmektedir. Kendisine gönderilen raporlardan (TSMA, nr. E 8308, 9647, 10.739) Şah İsmâil'in sarayında casusları bulunduğu ve Safevîler'in askerî harekâtlarını devamlı şekilde takip ettiği anlaşılmaktadır. Günümüze kadar Diyarbakır halkı tarafından şehrin fâtihisi olarak anılan Biyyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbakır'da inşa ettirdiği bir camisi vardır. Kubbesinin kurşunla kaplı olmasından dolayı halk arasında Kurşunlu Camii olarak bilinen bu cami Fâtih Paşa Camii adıyla da anılır. Bu caminin imam, hatip, müezzîn ve müstahdemlerinin maaşlarını ve çeşitli giderlerini karşılayabilmek için ayrıca bazı vakıflar da tahsis etmiştir. 1518 tarihli Âmid sancağı *Tahrir Defteri*'ne göre (BA, TD, nr. 64) kendisine temlik edilen Ali Pınar köyünü yaptırdığı camiye vakfetmişti (TSMA, nr. E 11.607). 2 Eylül 1796 tarihli bir diğer vesikaya göre bu caminin vakfına bağlı bir de tekke bulunmakta idi (BA, Cevdet-Evkaf, nr. 2608). Biyyıklı Mehmed Paşa'nın, 1533-1534 yıllarında Bağdat ve Halep beylerbeyiliğinde bulunmuş ve 1547'de Pehlivan Hasan adında bir eşkıya tarafından şehid edilmiş Üveys Paşa adında bir kardeşi vardı. Üveys Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa 1590'da Trablusgarp beylerbeyiliği yapmış ve İzmit'te vefat etmiştir. Biyyıklı Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa ise 1516'da Gazze, 1539'da da Zebîd sancakları beyliğinde bulunmuş, daha sonra Yemen beylerbeyi olmuş, 1542'den sonra da vefat etmiştir.

Biyyıklı Mehmed Paşa'nın mezarı Diyarbakır'da yaptırdığı caminin doğu cephesinde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E 6102, 8303, 9647, 10.739, 11.607; BA, TD, nr. 64; BA, Cevdet-Evkaf, nr. 2608; Çerkezler Kâtibi Yüsuf, *Selimnâme*, Manchester John Rylands Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 136, vr. 40^{a-b}; Ebülfazl Mehmed, *Zeyl-i Heşt Bihîşt*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2447, vr. 74^a-83^a; Mustafa b. Celâl, *Dâsitân-ı Sultan Selim*, British Museum, Türkçe Yazmalar, Add. 7848, vr. 164^a; Haydar Çelebi, *Rûznâme* (Feridun Bey, *Münşeât* içinde), İstanbul 1274, I, 470-471, 474; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 418-419; Hoca Sâdeddin, *Tâcüt-tevârih*, II, 315-316; Hammer (Atâ Bey), IV, 165; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 17-34; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 39-40; M. İlhan, "Diyarbakır Fâtihisi ve Beylerbeyi Biyyıklı Mehmed Paşa", *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır 1981, s. 137-162; a.mlf., "Biyyıklı Mehmed Paşa'nın Doğu Anadolu'daki Askerî Faaliyetleri", *TTK Bildiriler IX* (1988), s. 807-817; Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *TD*, VII/10 (1954), s. 117-142; a.e., VIII/11-12 (1956), s. 193-198; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Selimnâmeler", *TED*, I (1970), s. 197-213; J. L. Bacque Grammont — Chahryar Adle, "Une lettre de Hassan Beg de Immediyye sur les affaires d'Iran en 1516", *AOH*, XXXVI/1-3 (1982), s. 29-32; a.mlf.ler, "Quatre lettre de Şeref Beg des Bitlis (1516-1520)", *Isl*, LXIII/1 (1986), s. 90-118; TA, XXXIII, 414.

MEHDİ İLHAN

Bİ'İ-İCÂRETEYN MUTASARRİF

(bk. İCÂRETEYN).

BİÂ

(bk. KİLİSE).

BIANCHI, Thomas -Xavier

(1783-1864)

Lugat kitapları ile tanınan
Fransız şarkiyatçısı.

25 Haziran 1783'te Paris'te doğdu. Keşifleriyle tanınan bir fizikçinin oğlu ve Avusturya İmparatoriçesi Marie-Thérèse'in ordusunda hizmet görmüş bir marşalin de kardeşi olan Bianchi kendisine daha sade ve farklı bir yol seçerek Paris'te École des Langues Orientales'de okudu. Devrin önde gelen şarkiyatçılarından Silvestre de Sacy ve Amédée Jaubert'in seçkin bir talebesi olarak 1801'de burayı bitirince dil bilgisini ve pratiğini daha da ilerletmesi için İstanbul'daki Dil Öğlanları Mektebi'ne tercü-

man-öğrenci sıfatı ile gönderildi. Bu okulun müdürü A. -J. Du Caurroy ve özellikle Doğu dilleri ve kültüründeki engin bilgisiyile tanınan sefaret baştercümanı Ruffin'den Türkçe ve Osmanlı örf ve âdetlerine dair öğrendiklerinin yetişmesinde kuvvetli bir tesiri oldu. İstanbul'da III. Selim devrinin mühim hadiselerine şahit olan Bianchi, 1811'de İzmir Fransız konsolosluğuna önce ikinci tercüman tayin edilip bir süre sonra da birinci tercümanlığa yükseldi. Burada dört sene kaldıktan sonra Hariciye Nezâreti'nde maiyet tercümanlığı vazifesiyle Paris'e döndü. Bu memuriyetinde zamanla derecesi yükselen Bianchi, Ceza-yir'i işgale vesile arayan Fransız hükümetiyle Ceza-yir dayısı Hüseyin Paşa arasında, konsolos Deval'in hakarete uğraması yüzünden doğan siyasî buhran devam ederken 1829'da kendisiyle girişilen yeni ve çok sıkıntılı şartlar altındaki temaslara için tercüman olarak hususi surette görevlendirildi (Ali Rızâ Paşa, *Mir'âtü'l-Cezâyir* [trc. Ali Şevki], İstanbul 1293, s. 63-64; Barbier de Meynard, s. 177). Ertesi yıl Ceza-yir'in Fransa hâkimiyeti altına girişiyle neticelenen bu tarihî hadiseyi sıcağı sıcağına anlatan *Relation de l'arrivée dans la rade d'Alger du vaisseau de S. M. la Provence, et détails précis de l'insulte* (Paris 1830) adlı eserini kaleme aldı.

Paris'te Hariciye Nezâreti tercümanlığında yirmi altı yıl süren bir hizmetten sonra 1842'de emekliye ayrılan Bianchi, bu süre içinde bir yandan Paris dil öğlanları mektebi denilen Louis-le-Grand Koleji'nde Türkçe okuturken bir yandan da eserlerini hazırlıyor ve yayımlıyordu. Société Asiatique'in kurucularından biri olan Bianchi, bu ilim cemiyetinin yayın organı *Journal Asiatique*'te de Türkiye'deki idarî ve yayın hayatına ait hareketlerle ilgili çeşitli yazılar yazıyordu. Lugat çalışmaları ülkemizde özellikle takdir gören Bianchi, 1851 yılı Temmuzunda açılan Encümen-i Dâniş'e Hammer ve Redhouse ile birlikte hâricî âza (muhabir üye) seçildi. 19 Temmuz 1851 tarihli âzalık ruusu (diploması) diğerleri gibi kendisine de gönderildi. Bianchi Londra'da Asiatic Society ve Paris'te Société Géographique gibi ilim kurumlarına da üye bulunuyordu. Société Géographique'in mecmuasında da yayınları vardır. Bir ara École des Langues Orientales Vivantes'te Türk dili kürsüsünde Amédée Jaubert'e yokluğu sırasında iki yıl vekâlet etmişti. 1863'te Türkçe profesörü L. Dubeux'nün